

РОЗДІЛ 3 ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.99/043.83 (477) (045)

ДО ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ON THE ISSUE OF THE CREATION OF THE SUPREME ANTICORRUPTION COURT OF UKRAINE

Гірський Б.О.,

Голова Апеляційного суду Тернопільської області

Стаття висвітлює загальні засади існування антикорупційних судових органів. Автором досліджується питання доцільності створення в Україні Вищого антикорупційного суду. Проаналізовано проект закону про антикорупційний суд, а також зроблено висновки з даного питання.

Ключові слова: суддя, корупція, антикорупційний суд, судова система, незалежність, ефективність, підсудність, професійність.

Статья освещает общие принципы существования антикоррупционных судебных органов. Автором исследуется вопрос целесообразности создания в Украине Высшего антикоррупционного суда. Проанализирован проект закона об антикоррупционном суде, а также сделаны выводы по данному вопросу.

Ключевые слова: судья, коррупция, антикоррупционный суд, судебная система, независимость, эффективность, подсудность, профессионализм.

The author highlights the general principles of the existence of anticorruption judicial bodies in the article. Examines the issue of the feasibility of the creation of the Supreme Anticorruption Court in Ukraine. The draft of rule of law on the anticorruption court is analyzed, and conclusions are drawn.

Key words: judge, corruption, anticorruption court, judicial system, independence, efficiency, jurisdiction, professionalism.

Постановка проблеми. Стратегією сталого розвитку «Україна-2020» передбачена реалізація антикорупційної реформи, основною метою якої є суттєве зменшення корупції в Україні, втрат державного бюджету та бізнесу через корупційну діяльність, а також підвищення позицій України в міжнародних рейтингах, які оцінюють рівень корупції, чому сприятиме, насамперед, створення ефективної інституційної системи запобігання й протидії корупції. Конвенція ООН проти корупції передбачає наявність двох типів антикорупційних інституцій: органу або органів, що запобігають корупції, та органу або органів, які спеціалізуються на протидії корупції [1]. Аналогічні положення закріплені Радою Європи в Кримінальній конвенції по боротьбі з корупцією, якою, зокрема, членам Ради Європи та іншим державам пропонується створити спеціалізовані органи з боротьби з корупцією [2]. З огляду на наведені особливості, сьогодні в Україні формується принципово новий механізм боротьби з корупцією, одним із елементів якого має стати Вищий антикорупційний суд.

Стан опрацювання. Питанням, пов'язаним із дослідженням законодавства про запобігання та протидію корупції, приділяють увагу багато науковців і практиків, зокрема Д. Гвоздецький, О. Джу́жа, О. Дудоров, С. Івасенко, М. Камлик, З. Кісіль, С. Константінов, М. Корнієнко, І. Коруля, М. Мельник, М. Погорєцький, С. Рогульський, А. Селіванов, М. Серьогін, Є. Скулиш, С. Стеценко, В. Суценко,

В. Тацій та ін. Проте в більшості наукових праць детально не висвітлюється питання доцільності створення Вищого антикорупційного суду в Україні.

Метою статті є визначення та характеристика організаційно-правових підстав створення Вищого антикорупційного суду України, аналіз позицій науковців і міжнародних експертів із даного питання.

Виклад основного матеріалу. Наявність професійної і незалежної судової системи є однією з основних заporук існування правової держави. Така система покликана виконувати одразу два завдання: з одного боку, гарантувати належне застосування законів та слугувати запобіжником від сваволі органів влади, а з іншого – забезпечувати невідворотність покарання для правопорушників. Залежний і керований ззовні суд не просто не виконує ці завдання, а й стає надійним інструментом в руках корупціонерів.

На жаль, в Україні суди традиційно фігурують у списках найбільш корумпованих державних інституцій. Черговий раз ці дані були підтвержені і висновками останнього дослідження «Барометр світової корупції» за 2017 р., проведеного глобальною антикорупційною коаліцією Transparency International [3].

Запровадження у вітчизняну судову систему спеціалізованих антикорупційних судів було однією з рекомендацій Організації економічного співробітництва та розвитку під час проведення аналізу антикорупційних реформ в Україні та є однією з вимог

Міжнародного валютного фонду [4, с. 64]. Створення Антикорупційного суду необхідне також для виконання вимог щодо безвізового режиму між Україною та Європейським Союзом [5]. Крім цього, з огляду на законодавчі та організаційні зміни у вітчизняній правовій системі, зокрема й у сфері протидії корупції, вирішальним кроком для реалізації антикорупційної політики має стати створення дієвої системи антикорупційного правосуддя або вдосконалення наявної вітчизняної судової системи.

Ідея створення спеціалізованих антикорупційних судів уже багато років реалізується в різних формах у ряді країн. Спеціалізовані судові органи для розгляду корупційних справ утворені, принаймні, у 20 країнах, серед яких лише три європейські країни, азіатські та африканські. І саме в Азії та Африці такі судові антикорупційні органи є досить ефективними [6].

Загалом можна виділити чотири основні моделі антикорупційних судових органів:

- окремі спеціалізовані судді (Бангладеш, Кенія) – окремі судді визначаються чи призначаються у судах загальної юрисдикції, процедура апеляційного оскарження їхніх рішень залишається незмінною;

- суди першої інстанції (Словаччина, Хорватія, Пакистан) – спеціалізований антикорупційний суд користується виключною юрисдикцією стосовно справ щодо корупційних злочинів із можливістю апеляційного оскарження його рішень до верховного суду;

- гібридні суди (Філіппіни) – антикорупційний суд може виступати судом першої інстанції для складних корупційних справ, а також виступає апеляційною інстанцією для інших корупційних справ, які розглядаються у судах загальної юрисдикції. Апеляційні скарги на рішення антикорупційного суду подаються до верховного суду;

- паралельні суди (Болгарія, Індонезія, Малайзія) – система антикорупційних судів включає як суди першої інстанції, так і суди апеляційної інстанції [7].

У більшості країн судді спеціалізованих антикорупційних судів мають той же статус та проходять ті ж процедури відбору, що і судді судів загальної юрисдикції. Однак у певних країнах, здебільшого з високим рівнем корупції, застосовують спеціальні процедури відбору, які мають спряти незалежності та ефективності роботи суду.

Відповідно до приписів ч. 1, 2 ст. 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 р., у системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди як суди першої та апеляційної інстанції з розгляду окремих категорій справ. Вищими спеціалізованими судами є Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд [8].

Ідея створення в Україні Антикорупційного суду має прихильників та противників.

На думку іноземних партнерів, це довготривала інвестиція і у зміцнення інститутів демократії, і в підвищення добробуту, і в ділові міжнародні відносини. Так, у США створення антикорупційного суду в Україні вважають шансом завершити формування незалежної системи органів для боротьби із корупцією.

Основним аргументом прихильників формування антикорупційних судів є те, що антикорупційний суд покликаний повністю завершити формування системи антикорупційних органів. До того ж, це забезпечить швидший та ефективніший розгляд справ, пов'язаних із корупцією, і зменшить навантаження судів. Проект Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», прийнятий 01 березня 2018 р. у першому читанні, передбачає також низку додаткових гарантій для більшої незалежності від зовнішнього впливу, законності та об'єктивності прийнятих рішень [9]. Зокрема, Віталій Шабунін, Голова правління Центру протидії корупції, висловлює позицію про те, що чим більше антикорупційних органів функціонуватиме, тим більше шансів побороти корупцію і тим ефективною буде їх робота у зв'язку із конкуренцією. Теоретично така позиція має право на існування, проте наразі присутні певні конфлікти між Національним антикорупційним бюро України та Національним агентством з питань запобігання корупції (ще до створення Антикорупційного суду) щодо розподілу повноважень та сфер впливу.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 р. закріпив загальні положення щодо Антикорупційного суду. У пояснювальній записці ідея його створення об'гурнтовувалася врахуванням позитивного досвіду європейських країн і наданням змоги швидко та оперативно розглядати справи, віднесені до юрисдикції суду.

Антикорупційний суд повинен здійснювати правосуддя як суд першої інстанції у справах, визначених процесуальним законом, а також вивчати і узагальнювати судову практику у відповідних категоріях справ. Рішення Вищого антикорупційного суду в апеляційному порядку оскаржуватимуть до Касаційного кримінального суду Верховного суду України.

Оскільки Національне антикорупційне бюро (НАБУ) має виключну підслідність стосовно кримінальних корупційних правопорушень, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, то пропонується підсудність Вищого антикорупційного суду визначати, виходячи саме з цих положень. З метою забезпечення працездатності суду і ефективного виконання завдань кримінального процесу не всі обвинувальні акти у провадженнях, розслідуваних НАБУ, доцільно скеровувати для розгляду до цього суду. Найбільш виправданим видається віднесення до юрисдикції антикорупційного суду лише розслідуваних НАБУ випадків високопосадової корупції; такий перелік повинен бути чітко визначений, виходячи як із переліку суб'єктів злочинів, так і мінімальних сум отриманої вигоди чи вартості предмета злочинного посягання. Також ставиться під сумнів те, що справи щодо злочинів депутатів обласних рад чи начальників відділів прокуратур областей варто розглядати Вищому антикорупційному суду.

Щодо системи відбору суддів на конкурсній основі, проектом Закону передбачено формування комісії, проте такий же принцип використовувався у формуванні нового Верховного суду, тому істотні зміни будуть не помітними.

Також Громадська рада доброчесності мала б перевіряти відповідність кандидатів критеріям професійної етики та доброчесності й інформувати про це Вищу кваліфікаційну комісію суддів України. Проте 25 березня 2018 р. Громадська рада припинила участь в оцінюванні відповідності кандидатів на посаду суддів вимогам професійної етики та доброчесності [10].

01 березня 2018 р. народні депутати підтримали в першому читанні внесений президентом Петром Порошенком законопроект про Антикорупційний суд, незважаючи на всі зауваження від міжнародних інституцій та громадськості [11].

Загалом зауваження до проекту закону від міжнародних інституцій Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії), МВФ та інших є схожими:

– положення про кваліфікацію суддів Вищого антикорупційного суду має бути переглянуте, щоб спонукати найширше коло суддів, правників та науковців брати участь у конкурсному відборі на посади суддів Вищого антикорупційного суду;

– тимчасово має бути надано вирішальну роль міжнародним організаціям та донорам, які надають Україні допомогу для антикорупційних програм, в органі, який здійснюватиме конкурсний добір антикорупційних суддів;

– підсудність Вищого антикорупційного суду повинна охоплювати виключно кримінальні провадження, які підслідні Національному антикорупційному бюро України [12].

Висновки. Підсумовуючи вищевказане, можна виділити основні дискусійні моменти, які варто було б врахувати в Проекті закону про Вищий антикорупційний суд України:

1) питання підсудності. Юрисдикція суду має відповідати юрисдикції НАБУ та САП, і це має бути чітко прописано в законі;

2) питання формування самого Антикорупційного суду. Створення максимально ефективного механізму відбору суддів, який сприятиме повній незалежності цього органу;

3) міжнародні партнери мають не тільки давати рекомендації, а й мати право вето щодо кандидатур недоброчесних суддів;

4) фінансування. Окреме фінансування має підсилити фаховість та незалежність суддів.

Наявність професійної і незалежної судової системи є однією з основних заporук існування правової держави. У свою чергу, впровадження ефективної інституціональної національної антикорупційної політики є стратегічним кроком у боротьбі та протидії корупції, одним із елементів якого може стати саме Вищий антикорупційний суд України. Водночас утворення єдиного спеціалізованого антикорупційного суду вбачається не достатньо системним вирішенням проблеми протидії корупції на стадії судового розгляду кримінальних проваджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
2. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173). Сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_101.
3. Слюсар А. Антикорупційний суд в Україні: передумови утворення та гарантії ефективності. Transparency International Ukraine. URL: <https://ti-ukraine.org/news/2175/>.
4. Жуковська Я.М., Банах І. Правове забезпечення взаємодії України та МВФ в економічній та фінансовій сферах. Актуальні проблеми правознавства. Вип. 3 (11). С. 60–64.
5. ЄС зробив заяву про Антикорупційний суд з натяком про призупинення безвізу. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/01/18/7076263/>.
6. Зубач Л. Антикорупційний суд: досвід інших країн не для нас? Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/03/2/7173418/>.
7. Слюсар А. Антикорупційний суд в Україні: передумови утворення та гарантії ефективності. Transparency International Ukraine. URL: <https://ti-ukraine.org/news/2175/>.
8. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 02 червня 2016 р. Сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1402-19>.
9. Про Вищий антикорупційний суд. Проект Закону № 7440 від 22 грудня 2017 р. Сайт Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63218.
10. Громадська рада доброчесності припинила участь у переатестації суддів, заявивши про профанацію. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/politics/10055756-gromadska-rada-dobrochesnosti-pripinila-uchastupereatestaciji-suddiv-zayavivshi-pro-profaniaciyu.html>.
11. Лист голови місії МВФ Рона ван Роденадо України. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/files/9/1/91f3737-letter-imf-anticorruption.pdf>.
12. Висновок щодо відповідності проекту вимогам антикорупційного законодавства від 07 лютого 2018 р. Сайт Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63218.